



Kaj Birkel-Smith.

KAJ BIRKET-SMITH

20. januar 1893 – 28. oktober 1977

Tale i Videnskabernes Selskabs møde den 11. maj 1978

Af **Johannes Nicolaisen**

Kaj Birket-Smith blev født i 1893 i København som søn af overbibliotekar Sofus Birket-Smith og hustru Ludovica, f. Nielsen. At han var københavner kunne man høre på den lidt særegne måde, han talte på. At han var en studeret mand kunne man næsten se på hans bebrillede, rolige ansigt og den let ludende holdning – han så ud som om han fra naturens hånd var blevet skabt til at læse og skrive – og det er nok ikke helt forkert. Han læste umådelig meget og han skrev umådelig meget og størstedelen af sit liv har han nok tilbragt ved skrivebordet. Han var i og for sig også et bymenneske uden nogen form for sportslig interesse og han hadede at tilbringe ferierne på landet. Som en understregning af dette citerede han undertiden – med et blink i øjet – Poul Henningsens karakteristik af naturen som »det billige skidt«. Alligevel skulle dette lærde bymenneske komme til at studere geografi og naturhistorie og han skulle komme til at leve i og af naturen på barske betingelser under fjerne himmelstrøg, hvad han egentlig ikke skulle synes at være egnet til. Birket-Smiths skæbne blev nemlig den, at han på et meget tidligt tidspunkt kom til at interessere sig for etnografi. Og det blev en interesse så stærk, at han næppe har skelet til ret meget andet gennem hele sit lange liv.

Hvordan Birket-Smith egentlig blev så voldsomt fængslet af etnografien er ikke godt at vide, for det skete som sagt meget tidligt. Alt hvad vi ved er, at der i det populærvidenskabelige tidsskrift *Frem* i året 1908 udkom tre artikler signeret K. B.-S. – en artikel om de gamle amerikanske højbyggere, en anden om Maya-kulturen og en tredje om kannibalisme. Læserne af disse iøvrigt velskrevne artikler ville nok være blevet forbavsede, hvis de havde vidst, at de var forfattet af en 15-årig skole-dreng ved navn Kaj Birket-Smith. Lige så forbavsende er det vel, at Birket-Smith allerede i 1911 udgav en længere afhandling om Guancheerne – de Kanariske Øers urbefolkning – i *Geografisk Tidsskrift*. Her forsøgte

han virkelig at foretage en videnskabelig analyse ved at sammenligne de forskellige kulturformer på de enkelte øer. Lad være, at analysen måske ikke helt lykkedes, for det var efter tidens forhold faktisk ikke nogen dårlig afhandling og forfatteren var jo iøvrigt kun 18 år gammel.

Hvis vi tager året 1908 som udgangspunkt for Birket-Smiths forfatter-skab, så vil vi se, at dette næsten strækker sig over en periode på 70 år. Alene hans videnskabelige publikationsliste omfatter mere end 200 af-handlinger og bøger. Hertil kommer så, at han også skrev et væld af pop-ulærvidenskabelige artikler og bøger – i særdeleshed i de yngre år, hvor hans økonomiske situation ikke altid kan have været lige god.

Birket-Smith kom ikke selv til at studere etnografi ved universitetet, hvor faget dengang simpelthen ikke eksisterede. Det fag der kom nær-mest etnografien var kulturgeografien, og da han også syntes at have en vis interesse for geografi og naturhistorie begyndte han på et geografisk-naturhistorisk studium, der i 1917 førte til magistergraden i geografi. Dette studium havde iøvrigt den fordel, at en af hans lærere – den alt for tidligt afdøde professor H. P. Steensby – som antropogeograf faktisk var lige så meget etnograf som geograf og tilmed som sit særlige speciale havde valgt spørgsmålet om eskimokulturens oprindelse.

Birket-Smith betroede mig engang, at han på et meget tidligt tids-punkt i virkeligheden var meget mere fængslet af de kulturhistoriske problemer i Syd-Amerika end i det arktiske område – og at han faktisk be-fandt sig meget bedre i et varmt, tropisk klima end i det arktiske. Allige-vel blev det eskimoerne og de arktiske kulturer, der kom til at stå i cen-trum for hans etnografiske forskning. Faktisk var han på Grønland alle-rede i 1912 som medlem af en zoologisk ekspedition til det sydlige Vest-Grønland. Han var da kun 19 år gammel, men ikke desto mindre førte hans Grønlandsophold til to etnografiske afhandlinger, der blev trykt i Meddelelser om Grønland. I 1918 – året efter at han var blevet magi-ster – var han igen i Grønland, hvor han tilbragte cirka to måneder i Egedesminde-distriktet. Til trods for dette meget korte ophold øvede han igen en meget stor indsats. Hans indsamling af etnografiske gen-stande var så omfattende, at de idag udgør størstedelen af Nationalmu-seets samlinger fra Vest-Grønland. Endvidere blev resultatet den etno-grafiske monografi *Ethnography of the Egedesminde District with Aspects of the General Culture of West Greenland* (Meddelelser om Grønland 66, 1924), som stadig er hovedværket om Vest-Grønlands etnografi – omend med den begrænsning at hovedparten af stoffet vedrører er-hvervslivet og den materielle kultur.

Ejendommeligt nok kom Birket-Smith ikke til at arbejde i Grønland efter rejsen i 1918. Dog genså han Grønland i 1921, men det var på udrejsen til Canada som medlem af Knud Rasmussens 5. Thule Ekspedition.

Birket-Smith havde i 1920 giftet sig med Minna, datter af grosserer Carl Hvilsom og hustru Wilhelmina, f. Rhode. Hun var et livligt og muntert menneske, fuld af charme, og hun fortalte mig engang, hvilke betænkeligheder hun og mange andre nærede, da hendes mand var blevet optaget som medlem af 5. Thule Ekspeditionens lille tapre skare under Knud Rasmussens førerskab. Hvordan skulle det dog gå denne unge magister, der var vant til, når han kom hjem fra byen til sit studerekammer, at blive iført opvarmede hjemmesko og slåbrok? Og så begyndte ekspeditionen endda under de værst tænkelige betingelser. Skibet, der skulle føre ekspeditionens udstyr til Grønland for videre transport med et mindre skib til Canada, forliste nemlig syd for Upernavik. Ved den lejlighed mistede man selve ekspeditionshuset, hvorfor man, da man endelig nåede frem til bestemmelsesstedet ved Lyon Inlet, måtte bygge et stationshus af meget forskelligt materiale – et hus der fik navnet »Blæsebælgen« – på grund af trækken. Man mistede dog heldigvis ikke alt ekspeditionsudstyret – men at man reddede medicinkasserne var til ingen nytte, for de havde ligget så længe i vandet, at alle etiketterne var gået af flaskerne, så ingen turde indtage disses indhold.

Det var Birket-Smiths opgave under ekspeditionen først og fremmest at beskrive de såkaldte rensdyreskimoer, der levede i indlandet på Barren Grounds vest for Hudson Bay – et lille eskimosamfund, hvis medlemmer aldrig kom ud til kysten for at fange sødyr, og hvis kultur derfor var af særlig betydning for en teori om eskimokulturens oprindelse. Det var meningen, at Birket-Smith især skulle beskrive den materielle kultur og hele erhvervslivet, mens Knud Rasmussen med sine særlige forudsætninger for at forstå eskimoernes sprog og tænkevaner skulle tage sig af de mere åndelige sider af kulturen såsom religion, myter, sagn o.l.

Det er naturligvis ikke rimeligt at foretage nogen sammenligning mellem to så forskellige forsker-personligheder som Knud Rasmussen og Kaj Birket-Smith. Men det er rimeligt at nævne, at den unge, belæste Birket-Smith synes at have klaret sig ganske godt som feltforsker. Så vidt jeg kan forstå talte han eskimoisk helt godt, og han synes at have affundet sig med livet i snehytten, hvor temperaturen indendørs er nogenlunde på 0-punktet – uden de opvarmede hjemmesko. Han fortalte engang, at når ekspeditionsmedlemmerne overnattede sammen i snehytter, så indgik de

hver aften et væddemål om, hvem der kunne finde flest lus i skindtøjet. Med megen lune berettede han også om det ægtepar, han var indlogeret hos blandt rensdyreskimoerne: hans plejefar var en forhenværende massemorder med ansættelse i Royal Canadian Mounted Police, og hans plejemor var så omsorgsfuld for ham, at hun hver aften, før de skulle spise, slikkede hans spiseske ren for ham. Han betegnede disse sine plejeforældre som nogle flinke og rare mennesker.

På uhyre primitiv vis levede Birket-Smith blandt rensdyreskimoerne størstedelen af året 1922 og en del af 1923. Det har været en streng tilværelse – især da disse eskimoer hver vinter var udsat for hungerperioder af et sådant omfang, at folk faktisk døde af sult. Mærkværdigt nok klarede han denne hårde og ubarmhjertige livsform. Men det er jo iøvrigt sådan, at de fysiske problemer sjældent er de største under et etnografisk feltarbejde – det er de psykiske problemer, der udgør den største fare, og psykisk set var Birket-Smith en meget stærk personlighed.

Det hedder sig undertiden, at moderne etnografisk feltforskning baseret på såkaldt deltager-observation stammer fra Malinowski's studier over Trobrianderne i Melanesien, men det er nok ikke rigtigt, selv om det må indrømmes, at Malinowski tilførte feltforskningen nogle nye og betydningsfulde principper. Selv sagde Birket-Smith, at Malinowski studerede Trobrianderne fra verandaen på en missionsstation, som ikke omtales i hans monografier. Hvordan det end måtte forholde sig med det, så var Birket-Smith i hvert fald en deltager-observatør, der levede rensdyreskimoernes egen tilværelse, og det samme gælder selvfølgelig for 100 procents vedkommende Knud Rasmussen, som må regnes for en af de største etnografiske feltforskere, der nogensinde har levet. Jeg tror ikke der er ret megen tvivl om, at den feltforskning der blev udøvet af Knud Rasmussen og Birket-Smith under 5. Thule Ekspedition har været i høj grad medvirkende til, at danske etnografer tidligt er kommet ind på deltagerobservationen, der forlanger at man mere eller mindre integreres i det samfund, som man ønsker at studere.

Birket-Smiths værk om rensdyreskimoerne – *The Caribou Eskimos* – udkom i to bind i ekspeditionsserien *Report of the Fifth Thule Expedition 1921–24*, i 1929. Første bind udgøres af den etnografiske monografi. Andet bind vedrører nok rensdyreskimoerne, men i den forstand, at deres kultur tages som udgangspunkt for en omfattende komparativ analyse inden for et så uhyre stort område som det der beboes af eskimoer, arktiske folk i Eurasien og de nordamerikanske indianere. Ligesom første bind af dette storværk om rensdyreskimoerne altid vil bevare sin værdi

som skildring af et folk og en livsform, der nu er gået til grunde, således vil andet bind altid være udgangspunktet for komparative studier over de arktiske og nord-amerikanske folkeslag. Det materiale som Birket-Smith her har samlet fra litteraturen er så omfattende, at man må undres over, at det kunne gøres af én mand.

Andet bind af værket blev Birket-Smiths doktordisputats ved Københavns Universitet. Hans tese var bl.a. den, at den eskimoiske fangstkultur ved kysterne var opstået af en kultur i indlandet uden sødyrfangst, som først var kommet til, da kulturen nåede ud til havet. Den oprindelige eskimokultur måtte i virkeligheden have mindet en del om rensdyr-eskimoernes kultur, uden dog at være identisk med denne.

Ved at fremsætte denne hypotese bygger Birket-Smith i virkeligheden både på Steensby og på Hatt. Steensby mente, at eskimokulturens oprindelse måtte søges i det indre Nord-Amerika, og det er vel i og for sig også, hvad Birket-Smith hævder, omend på en anden måde. Fra Hatt overtog Birket-Smith de to store kulturelle komplekser »indlandskultur« og »kystkultur«, som han omdøbte til »sneskokultur« og »isfangstkultur«. Isfangstkulturen er den ældste arktiske kulturform. Den hørte oprindeligt til omkring floder og søer i indlandet. Her fiskede befolkningen om vinteren fra isen, da man ikke kunne drive jagt i de store skoves dybe sne på denne årstid. Da isfangstkulturen nåede kysten blev den til dels omformet til en specialiseret form for sødyrfangstkultur, som f.eks. eskimoernes. Senere opstod så sneskokulturen, som gjorde det muligt at drive vinterjagt i skovene, men det var en kultur som bl.a. på grund af de særlige geografiske forhold ikke vandt større indpas i det arktiske eskimoområde.

Til trods for indførelsen af nye termer adskiller Birket-Smiths opfattelse af arktiske kulturformer sig ikke meget fra Hatts – dog er det måske nemmere at holde de to kulturformer ude fra hinanden, når man benytter Birket-Smiths terminologi. Det bør imidlertid nok siges, at Birket-Smiths analyse fører os et væsentligt skridt videre med hensyn til forståelsen af de arktiske kulturformers oprindelse. Hatt var selvfølgelig den der genialt og konstruktivt først havde etableret de to kulturformer, men han havde lagt hovedvægten på dragtformernes snit. Nu forsøger Birket-Smith at placere en meget væsentlig del af samtlige arktiske kulturelementer i de to store grupper. Der skete således et væsentligt fremskridt i forståelsen af arktisk kulturudvikling, hvad da også Hatt accepterede.

Det store værk om rensdyreskimoerne blev ikke Birket-Smiths eneste afhandling fra 5. Thule Ekspedition. Der kom flere andre afhandlinger

over så spredte emner som materiel kultur, fysisk geografi, eskimoisk sprog og fysisk antropologi – hvortil kom en mindre monografi over Chipewyan indianerne, som han også havde haft lejlighed til at besøge.

Efter afslutningen af 5. Thule Ekspedition blev Birket-Smith hjemme i ti år indtil 1933, da han sammen med den amerikanske forsker Frederica de Laguna foretog en ekspedition til Prince William Sound i Syd-Alaska. Til trods for at denne ekspedition kun varede i fem måneder gav den stof til tre monografier ved de to forskere, som sammen skrev den vægtige monografi *The Eyak Indians of the Copper River Delta, Alaska*, der blev udgivet af Selskabet i 1938. Det er en monografi på næsten 600 sider om et indiansk samfund på 38 mennesker på randen af fysisk og kulturel udslættelse. Birket-Smith skrev senere også en monografi om Chugach eskimoerne ved Stillehavskysten (*The Chugach Eskimo*, 1953) og specielt denne monografi er meget alsidig, indeholdende et rigt stof vedrørende religion, mytologi og social organisation. I den afsluttende kulturhistoriske analyse kommer dog den materielle kultur i forgrunden. Han beskæftiger sig her med, hvad han kalder circumpolare og circum-pacifiske kulturelementer, idet hans hypotetiske udgangspunkt var sammenstødet mellem to sådanne vældige kulturstrømme, som var løbet ind i hinanden i egnene omkring Beringsstrædet. Det er troligt, at netop dette ophold ved Alaskas Stillehavskyst stimulerede hans interesse for hele Stillehavets etnografi, som kom til at optage ham meget i de sidste forskningsår.

Det er umuligt her at omtale alle bøger og afhandlinger, som Birket-Smith forfattede om eskimokulturen. Endnu et værk fortjener dog en særlig omtale, nemlig bogen *Eskimoerne*, der udkom i 1927 med et meget rosende forord af Knud Rasmussen. Der gives her et fortrinligt billede af de centrale træk i den eskimoiske livsform med særlig hensyntagen til de økologiske kår – først og fremmest kampen for føden og kampen mod kulden. Der gives også en oversigt over udforskningen af eskimokulturens oprindelse. Det er simpelthen en fremragende bog, som da også efterhånden udkom oversat til engelsk, fransk, tysk og spansk i forskellige udgaver. Den udkom iøvrigt i en lidt revideret udgave som et pragtværk med talrige farveillustrationer på dansk i 1961. Og der udkom en lidt revideret engelsk udgave i London i 1959. Det blev engang bebrejdet Birket-Smith, at han i disse sidste udgaver ikke havde beskæftiget sig med den udvikling og kulturændring som havde fundet sted inden for Eskimo-området siden 1927, men jeg vil mene, at en sådan kritik er noget misvisende. Jeg tror ikke, at Birket-Smith i virkeligheden

underkendte værdien af de såkaldte akkulturationsstudier, men han følte selv umådelig ulyst ved at engagere sig i denne del af forskningen. Hans egne interesser var helt de traditionelle, primitive kulturer, som han ønskede at tolke i et kulturhistorisk lys. »Blikdåsekulturerne«, som han undertiden kaldte dem, havde han ingen forståelse for.

Efter 1933 kom Birket-Smith ikke til at drive feltforskning i det arktiske, men i 1950–52 kom han som deltager i en del af »Galatheas Jordomsejling« til at udføre et par mindre feltstudier hos Bontoc Igoroterne på Filippinerne og hos den polynesiske befolkning på øen Rennell. Disse studieophold førte til et par afhandlinger, som blev publiceret af Selskabet i 1952 og 1956.

Da Birket-Smith rejste ud med Galathea-Ekspeditionen for at opleve Stillehavsområdets kulturer var det nok af flere grunde. Han var som nævnt tidligere blevet interesseret i udbredelsen af de circumpacifiske kulturelementer og han var i det hele taget globalt interesseret i etnografi. Han beherskede så at sige den etnografiske litteratur for alle regioner med undtagelse af Afrika syd for Sahara, som aldrig havde interesseret ham i samme grad – skønt hans viden heller ikke var helt ringe for sidstnævnte områdes vedkommende. Men der var en anden ting som gjorde sig gældende: nemlig den at han havde arbejdet så meget med eskimoer og andre arktiske folk, at han var bange for at blive alt for snæver og ensidig i sin almene opfattelse af kultur.

Birket-Smith var ikke blot eskimoforskeren – han studerede eskimoerne for at komme til større klarhed over den samlede kulturs oprindelse og vækst. Han forfattede da også en lang række afhandlinger vedrørende etnologisk teori og metode. Jeg kan ikke komme nærmere ind på alle disse ting og skal nøjes med at referere til hans store, alment etnologiske værk *Kulturens Veje*.

Kulturens Veje udkom første gang som et to-bindsværk 1941–42, derpå samlet til ét bind i 1948 og endelig som en overdådigt illustreret udgave i tre bind i 1966–67. Der er ikke så voldsom stor forskel på de tre udgavers indhold.

Titlen »Kulturens Veje« anslår allerede værkets formål: at gøre rede for kulturens oprindelse, dens vækst og dens spredning udover kloden. Jeg vil gerne karakterisere værket som det bedste af sin art. Det udkom da også efterhånden næsten jorden over og blev trykt på følgende sprog: svensk, tysk, hollandsk, finsk, spansk (i Buenos Aires), fransk, italiensk, portugisisk (i São Paulo), ungarsk, polsk og jugoslavisk. I denne liste over udgaver på 11 fremmede sprog leder man forgæves efter en engelsk

udgave. Der kom en engelsk udgave, men den kom meget sent. Så vidt jeg ved var sagen den, at det engelske forlag, som havde overvejet at udgive bogen, havde haft en britisk socialantropolog som konsulent, og denne havde ikke anbefalet udgivelse. Med noget besvær kom der til sidst en engelsk-sproget udgave i U.S.A. (*The Paths of Culture*, 1965).

Når Kulturens Veje havde så store vanskeligheder med at blive udgivet på engelsk skyldtes det simpelthen, at det var lykkedes de funktionalistiske forskere Malinowski og Radcliffe-Brown at hjernevaske en hel generation eller mere af anglosaksiske forskere til at betragte alle forsøg på kulturhistorisk forskning inden for etnografien som pseudo-historie. Nu må man nok indrømme, at noget af den kulturhistoriske forskning, som funktionalisterne vendte sig imod, var ret ringe. De britiske kulturhistorikere, såsom Elliot Smith og Perry o.a., ville aflede alle højere kulturformer fra det Gamle Ægypten, og på det europæiske fastland dominerede den såkaldte Wienerskole under Pater Wilhelm Schmidts ledelse. Og selv om sidstnævnte havde mange gode sider, så førte dog troen på de verdensomspændende kulturkredse til mange virkelig pseudo-historiske hypoteser. At der kunne laves god kulturhistorie vedrørende de primitive kulturer var det svært at få de anglosaksiske forskere til at tro på. Kulturhistorien var kommet i miskredit – og er det vel desværre i nogen grad stadigvæk, omend mindre.

Selv om man vel næppe kan sige, at alle de hypoteser af kulturhistorisk art, som fremsættes i Kulturens Veje, er holdbare – og det ville da også være mærkeligt hvis de var det – så viser bogen, at der kan laves virkelig god kulturhistorie også vedrørende de helt primitive samfund. Og iøvrigt viser bogen trods sit kulturhistoriske sigte en ikke ringe metodisk alsidighed hos forfatteren. Han redegør indledningsvis for de mange forskellige skoler, der findes inden for etnologien, nogenlunde som følger: Han omtaler den såkaldte environmentalisme eller læren om de ydre kårs indflydelse på kulturen ret positivt. Om den tidlige evolutionisme, der hævdede, at al kultur udviklede sig parallelt gennem de samme stadier, fordi mennesket er psykisk ens, siges det, at man i visse tilfælde bliver nødt til at regne med muligheden af selvstændig kulturel udvikling i adskilte egne. Men, siger Birket-Smith så, en sådan tolkning må ofte vige for tanken om kulturel diffusion, idet det er lettere at låne en idé fra naboen, end det er at skabe den selv. Hermed er vi ved grundlaget for den kulturhistoriske etnologi, der arbejder med studiet af udbredelsesmønstre i nært samarbejde med arkæologien. Det skal i denne forbindelse siges, at selv om Birket-Smith ikke var arkæolog, så var han

næsten lige så belæst inden for arkæologien, som han var det inden for etnografien. Og noget af det fineste i *Kulturens Veje* er måske de afsnit, hvor han søger at kombinere disse to videnskabers resultater.

Med hensyn til de funktionalistiske skoler repræsenteret ved Malinowski og Radcliffe-Brown, så er Birket-Smith slet ikke ensidig i en vurdering af de to forskere, hvis resultater han da også har benyttet. Når han nu og da er kritisk over for funktionalisterne, så er det vel også disses kritik af den kulturhistoriske forskning, han vender sig imod. Og så mener han iøvrigt, at en funktionalistisk tolkning af en kulturel skik eller institution ikke kan stå alene, idet den endelige forklaring må være af historisk art. Når for eksempel Durkheim og Radcliffe-Brown fremsætter den enkle tese, at religionen har til formål at sikre den sociale solidaritet i et primitivt samfund, så siger Birket-Smith: »Vi har ingen som helst borgen for, at der skulle findes en fællesnævner, hvori alt det uensartede, vi kalder religionen, kan gå op.« Og han tilføjer: »Fra flere kilder rinder de strømme, som forener sig for at bære mennesket gennem livet« (*Kulturens Veje*, 3. udg. 1966–67, III, pp. 12 f.). At religionen hos primitive folk ikke blot er et socialt fænomen i snæver forstand, det kunne han iøvrigt overbevise sig om ud fra sit dybe kendskab til eskimoernes livssyn.

Birket-Smith var bred og alsidig, men der var nogle etnologiske skoler han syntes bedre om end andre – og så var der nogle ganske enkelte, som han slet ikke kunne goutere, og da kunne han været ret hård i sin dom. Han afviste totalt Morgans evolutionistiske samfundsmode, som blev videreført af Engels og Marx – han kaldte den »en kolos på lerfodder«. Jeg er ikke helt uenig med Birket-Smith i den argumentation, som han førte imod Morgan. Han afviste ligeledes Lévy-Bruhls og andre franske filosofers forsøg på at etablere en særlig form for primitiv, kollektiv tænkning hos de primitive folk, som skulle adskille sig radikalt fra såkaldt civiliserede mennesker. Han var i særdeleshed hård imod Freud og andre psykoanalytikere, når de ville sammenligne de primitive folks livssyn med schizofrene forestillinger hos syge mennesker i vort eget samfund. Birket-Smith stillede det krav, at hypoteser om kultur skulle være grundlagt på materiale og argumenter. Og han fandt det utilstrækkeligt, at man blot benyttede litteratur om primitive folk. Man måtte selv have oplevet nogle af de primitive samfund og have levet deres tilværelse. Det kan ikke nytte, at man blot går til Bibliothèque Nationale's reoler, som han sagde om de franske sociologer.

Men der var endnu en ting, som kunne få Birket-Smith til at frem-

sætte hård kritik, og det var brugen af en række fine ord, som var indholdsløse og værdiløse. Da han sammen med toppen af internationalt ansete etnografer og antropologer deltog i et Wenner-Gren symposium i New York 1952 for at diskutere fagets nutidige og fremtidige stilling beklagede han sig blandt andet over den voksende brug af nyttige termer i amerikansk arkæologi – termer som hverken dr. Helge Larsen eller han selv havde kunnet anvende på eskimo-arkæologien – og han sluttede af med at udtale følgende:

»As a little boy coming from Hans Andersen's country, I sometimes feel inclined when confronted with elaborate terminologies to say, like the boy in the tale of »The Emperor's New Clothes«: »He has got nothing on« (Sol Tax & Others (eds.), *An Appraisal of Anthropology Today*. Chicago 1953, p. 80).

Alle vi der har lært af Birket-Smith står i dyb gæld til ham for den ansvarlighed og den nøgternhed han omfattede sin etnografiske videnskab med. Men selvfølgelig er det ikke sådan, at han altid har haft ret i sine egne hypoteser og metoder. I sit forsøg på at tolke den nomadiske erhvervskulturs oprindelse er han nok lidt for meget påvirket af Wiener-skolen, som til dels byggede på Gudmund Hatts studier over rensdyrnoderne. Jeg tror også, der kan nævnes et par eksempler på, at Birket-Smith rent metodisk har taget fejl. Således anlagde han nogle gange et rent statistisk synspunkt på en kulturs elementer og udtalte f.eks. at så og så mange procent af dem hørte til isfangstkulturen, så og så mange til sneskokulturen. Et sådant synspunkt er i hvert fald til dels meningsløst, for det kan være svært nok at bestemme, hvad et element er, og det er jo helt klart, at det ikke er muligt at tillægge alle bestanddele i en kultur samme værdi. Jeg tror, at han overtog denne statistiske metode fra den berømte svenske etnograf Erland Nordenskiöld. Trods den store aldersforskel mellem Birket-Smith og den svenske friherre bestod der et meget varmt venskabsforhold imellem dem. Jeg tror også, at der kan findes enkelte eksempler på, at Birket-Smith har drevet den diffusionistiske metode for vidt. Men dette er de småting, som er at finde i ethvert forfatterskab, og det rokker på ingen måde ved hans videnskabelige indsats som helhed, men understreger blot, hvad vi alle ved, at ingen er helt fejlfri.

Birket-Smith var fast ansat ved Nationalmuseets Etnografiske Samling i 35 år og var i 23 år samlingens leder. Han udbyggede dette verdens ældste etnografiske museum til et af de fornemste i verden, og mange videnskabsmænd fra nær og fjern søgte til museet for at benytte dets

rige samlinger og for at træffe dets berømte leder. Det var en tid, hvor der skete en vældig opblomstring af dansk etnografi, hvilket understregedes af, at Birket-Smith som ekstern lektor ved Københavns Universitet etablerede magistergraden i etnografi i 1945. Alle vidste, at han kunne have fået et professorat ved universitetet, så at sige når han ønskede det – men han ønskede det ikke. Museet stod ham særligt nær og han drev sin museale virksomhed i nøje tilknytning til sin videnskabelige forskning. Han sagde selv engang: »Man kan ikke være en god museumsmand uden også at være en god videnskabsmand!«. At han sammen med sine medarbejdere drev museet ud fra disse principper kunne man let overbevise sig om ved at gå gennem samlingerne. Der var tilstræbt opstilling af hele kulturelle miljøer, hvis det da var muligt, og alle de små brugsgenstande spillede en lige så stor rolle som de sjældne pragtstykker. Eskimoerne og de andre arktiske folk samt de nord-amerikanske indianere var særlig rigt repræsenteret, men der fandtes betydelige samlinger fra så at sige hele kloden. Man kunne også få et indblik i kulturhistorisk teori gennem specielle samlinger. I det store og hele må det siges, at dette var et vidunderligt museum, som da også var højt berømmet i udlandet.

Men Birket-Smith var også glad for den lille kreds af studerende han havde omkring sig; og selv om han unægteligt nok, når han mente det nødvendigt, kunne optræde bestemt og irettesættende, så optrådte han også i den milde og beskyttende faderrolle. Få af hans første studerende vil glemme hans oprigtige venlighed imod dem, da de sammen med ham deltog i den internationale etnologkongres i Bruxelles i 1948. Han var god ven med næsten alle de store forskere inden for den internationale etnologi og førte de studerende sammen med dem. Han nåede at udanne en halv snes magistre i etnografi. Men han var klar over, at det ikke ville være muligt for en enkelt mand at bestride posterne både som afdelingsleder ved museet og lærer ved universitetet. Før sin afgang fra begge stillinger på 70-årsdagen i 1963 tog han da også initiativet til, at der kunne blive oprettet et professorat i etnografi ved Københavns Universitet.

I 1957 mistede Birket-Smith sin hustru Minna. Hendes sygdom og død blev en svær tid for ham at komme igennem, men han kastede sig over arbejdet igen og begyndte at skrive bøger. Samtidig knyttede han sig endnu mere til kollegerne på museet og til de studerende som levede sammen på Etnografisk Samling i et harmonisk og lykkeligt miljø, som vel knap nok mere kan findes noget sted. Han var på én gang afholdt og højt respekteret. Han var en mand, hvis ord havde betydelig vægt både

herhjemme og i udlandet. Han modtog talrige æresbevisninger i form af doktorgrader, ordener og medaljer samt høje tillidsposter i internationale organisationer. Alt dette glædede ham meget, ligesom det glædede ham at blive indvalgt i Selskabet i 1951. Han kom også meget i Selskabet indtil for nogle år siden, da helbredet svigtede.

Om mennesket Birket-Smith skal jeg ikke sige så meget, for jeg er måske ikke den der har kendt ham allerbedst, og iøvrigt var der så forfærdelig mange sider af ham.

Han var en mand, der troede på, at mennesket havde behov for den faste ramme, som kun en kultur kan byde på. Han holdt ikke af at se de primitive kulturer ændre sig og gå i opløsning – og han billigede nok heller ikke for store ændringer i sin egen livsform. Han deltog sjældent i avisernes debat, men jeg husker dog et par læserbreve fra ham. Et af dem vedrørte psykoanalysens betydning for studiet af de primitive kulturer, hvor Birket-Smith endte med at sige noget i retning af, at han ikke kunne acceptere argumenter, der stammede fra underbevidstheden. Og så var der et eller to læserbreve vedrørende linie 2. Den var hans daglige transportmiddel fra hjemmet på Frederiksberg til museet, hvortil han ankom dagligt på slaget 10 for at gå hjem igen på slaget 3 om eftermiddagen. Da linie 2 overgik til fast billettering var det ligesom hele hans verden faldt sammen – i hvert fald for nogle dage.

Men dette med den faste rytme i tilværelsen tegner i virkeligheden kun en enkelt side af Birket-Smith. Han var også verdensmanden, der færdedes i alverdens storbyer og blandt de primitive folk i fjerne arktiske og tropiske egne. Da han engang blev spurgt om, hvad han syntes om hestekød, så svarede han uden koketteri: »Åh, meget godt – det minder om bjørn!« Han var manden, der ligesom kunne rumme det hele, og han kunne være utrolig rar og charmerende. Han taler i første bind af *Kulturens Veje* om de nødvendige forudsætninger for at blive videnskabsmand inden for etnografien og han siger: »Hvad der kræves er kun øjne, hjerne – og hjerte, må man her tilføje, for uden den sympati, der møder de fremmede og fremmedartede folkeslag som medmennesker og ikke som studieobjekter, er al etnologiens stræben forgæves« (*Kulturens Veje*, 3. udg., I, p. 36). Selv om jeg aldrig har oplevet ham blandt primitive folk, så har jeg oplevet ham i situationer, der viste, at han havde disse afgørende forudsætninger for at leve i et primitivt samfund.

Birket-Smiths allersidste år blev desværre ikke meget lykkelige. I nogle år efter sin afgang fra museet arbejdede han med sine circumpacifiske studier, som blev udgivet i Selskabets skrifter. Det forbitrede ham måske

mere end noget andet, at der i løbet af nogle år blev anlagt en helt ny kurs på Nationalmuseets Etnografiske Samling, hvor flere og flere af de store samlinger han havde opbygget fra arktiske folk og indianere blev pakket sammen.

Birket-Smith var en mand, der egenhændigt opbyggede et fag, et museum og en videnskabelig tradition. Det var med Birket-Smith etnografien for alvor blev indført i Danmark. Birket-Smith var også en mand der havde magt, og det ville være forkert at sige, at han ikke lejlighedsvis brugte den. Men det ville sandelig være endnu mere forkert at sige, at han misbrugte den. Når han brugte sin indflydelse, så var det næsten altid i situationer, hvor han også gavnede andre og hele den etnografiske forskning. Han forlangte heller ikke på nogen måde, at hans elever skulle drive etnografisk videnskab på nøjagtig samme måde som han selv. Han ændrede ikke selv sine forskningsmetoder, men han var tolerant over for andre synspunkter og metoder – hvis de da iøvrigt var baseret på materiale og argumenter.

Som personlighed var Birket-Smith unægtelig noget af et paradoks og det kan være vanskeligt at sammenfatte alle de forskellige sider af ham til et hele. Men det er uhyre let at karakterisere ham som en meget stor mand inden for etnografisk videnskab.

Æret været hans minde.

En omfattende bibliografi over Kaj Birket-Smiths videnskabelige arbejder findes i FOLK, Dansk Etnografisk Tidsskrift, vol. 5, udgivet som festskrift i anledning af hans 70-års dag 1963. En supplerende liste over senere arbejder vil foreligge i FOLK, vol. 19, 1977.